

Ks. Mirosław S. Wróbel

Prototypy Kościoła w Starym Testamencie

Kościół stanowi prapierwotną, bosko-ludzką tajemnicę religijną zanurzoną głęboko w akcie stwórczym Boga i w tajemnicy wcielenia. W swym zbawczym działaniu Bóg pozostaje w ciągłej relacji do człowieka stworzonego na swój obraz i podobieństwo. Na kartach biblijnych Bóg objawia swoje oblicze jako Ojciec kochający każdego człowieka stworzonego na Jego obraz i podobieństwo. Dobitnie wyraża to soborowy tekst konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*, który ukazuje Boga jako Przyjaciela każdego człowieka, zapraszającego go do dialogu i tworzącego więzy jedności i komunii: „Przez objawienie Bóg niewidzialny w nadmiarze swojej miłości zwraca się do ludzi jak do przyjaciół i obcuje z nimi, aby ich zaprosić do wspólnoty z sobą i przyjąć ich do niej”¹. Wspólnota ludzkości z Bogiem najlepiej wyraża się w osobie Jezusa Chrystusa – Słowie Wcielonym, przez którego ludzie mają dostęp do Ojca w Duchu Świętym i stają się uczestnikami boskiej natury². Przytoczony tekst soborowy wykorzystuje papież Benedykt XVI w adhortacji apostołskiej *Verbum Domini*, podkreślając, że „Słowo, które od początku jest

1 Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, 2.

2 Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, 2.

u Boga i jest Bogiem, objawia nam samego Boga w dialogu miłości między Osobami Boskimi i zaprasza nas do uczestnictwa w nim”³. Już w Starym Testamencie Bóg stopniowo przygotowuje ludzkość do spotkania ze sobą, które najpełniej dokonuje się w osobie Jezusa Chrystusa. W niniejszym artykule zwrócimy uwagę na to wspólnototwórcze działanie Boga w Starym Testamencie, podkreślając w sposób szczególny akt stwórczy jako inicjację wspólnoty bosko-ludzkiej oraz przymierze jako realizację wspólnoty bosko-ludzkiej. Wyodrębnimy także starotestamentalne kreacje Kościoła, ukazując Bożą pedagogię w kształtowaniu relacji bosko-ludzkiej.

1. Akt stwórczy jako inicjacja wspólnoty bosko-ludzkiej

W starotestamentalnych opisach stworzenia (Rdz 1,1–2,4a; 2,4b–25) zostaje wyrażona prawda, że wszystko, co istnieje, ma swoją genezę w akcie stwórczym Boga, który choć jawi się jako autonomiczny wobec stwarzanej przez siebie rzeczywistości, to jednak pozostaje do niej w ścisłej relacji⁴. Tekst biblijny podkreśla, że dzieło stworzenia dokonywane jest przez słowo Boga: „Wtedy Bóg rzekł...”. Autor wskazuje przez to, że Słowo Boga (hebr. *dabar Elohim*) posiada moc stwórczą. Dobrze wyraża to tekst Ps 33,6.9: „Przez Słowo Pana (hebr. *bedabar Jhwh*) powstały niebiosy i wszystkie ich zastępy przez tchnienie ust Jego... Bo On przemówił, a wszystko powstało; On rozkazał i zaczęło istnieć”. Prawdę tę potwierdza także wyraźnie autor Listu do Hebrajczyków: „Przez wiarę poznajemy, że słowem Boga wszechświat został tak stworzony, iż to, co widzimy, powstało nie z rzeczy widzialnych” (Hbr 11,3)⁵. Ewangelista Jan, używając w Pro-

- 3 Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini. O Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, 6.
- 4 D. Dziadosz, *Tak było na początku... Izrael opowiada swoje dzieje. Literacka i teologiczna analiza wiodących tradycji Księgi Rodzaju*, Przemyśl 2011, s. 19–21.
- 5 Zob. rozwinięcie tej tematyki w: A. Vanhoye, *L'Epistola agli Ebrei*, Bologna 2010, s. 247–249.

logu greckiego terminu *Logos* (Słowo), podkreśla jego preegzystencję i fakt, że wszystko przez nie się stało. Chce przez to mocno zaakcentować, że Słowo należy do istoty Boga, który przez swoje Słowo stwarza świat. W tekście Prologu autor utożsamia Słowo z osobą Jezusa Chrystusa: „A Słowo stało się ciałem i rozbiło namiot wśród nas. I oglądaliśmy Jego chwałę, chwałę, jaką Jednorodzony otrzymuje od Ojca, pełen łaski i prawdy” (J 1,14). W ten sposób zostaje podkreślona prawda, że Jezus – Słowo Boga – był na początku obecny w procesie stwórczym wszystkich rzeczy: „Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga, i Bogiem było Słowo” (J 1,1)⁶. Teksty Starego Testamentu, opisując moment stworzenia świata, zwracają szczególną uwagę na Mądrość Boga, która podobnie jak Słowo zawiera cechy osobowe. W księdze Syracha Mądrość wychodząc z ust samego Boga, kieruje się ku Ziemi, aby rozbić namiot w Świątyni Jerozolimskiej: „Wyszedłem z ust Najwyższego i niby mgła okryłam ziemię. Zamieszkałam na wysokościach, a tron mój na słupie z obłoku. Okrąg nieba sama obeszłam i przechadzałam się po głębi przepaści. Na falach morza, na ziemi całej, w każdym ludzie i narodzie zdobyłam panowanie. Pomiędzy nimi wszystkimi szukałam miejsca, by spocząć – szukałam, w którym dziedzictwie mam się zatrzymać. Wtedy przykazał mi Stwórca wszystkiego, Ten, co mnie stworzył, wyznaczył mi mieszkanie i rzekł: «W Jakubie rozbij namiot i w Izraelu obejmij dziedzictwo!». Przed wiekami, na samym początku mię stworzył i już nigdy istnieć nie przestanę. W świętym Przybytku, w Jego obecności, zaczęłam pełnić świętą służbę i przez to na Syjonie mocno stanęłam. Podobnie w mieście umiłowanym dał mi odpoczynek, w Jeruzalem jest moja władza. Zapusiłam korzenie w sławnym narodzie, w posiadłości Pana, w Jego dziedzictwie” (Syr 24,3–12). Tekst ten zawiera wiele podobieństw do Prologu Ewangelii św. Jana, w którym Jezus Chrystus wychodzi od Boga, zstępuje z nieba, przychodzi

6 M.S. Wróbel, *'Ja i Ojciec jedno jesteśmy' (J 10,30). Chrystologia Ewangelii św. Jana wobec żydowskiego monoteizmu*, [w:] *Jezus jako Syn Boży w Nowym Testamencie i we wczesnej literaturze chrześcijańskiej*, red. H. Drawnel, Lublin 2007, s. 55.

na świat, aby rozbić namiot pośród ludzkości, tworząc fundament wspólnoty pomiędzy Stwórcą i stworzeniem⁷. Tekst Księgi Przysłów w obrazowy sposób opisuje Mądrość tańczącą przed swoim Stwórcą: „Pan mnie stworzył, swe arcydzieło, jako początek swej mocy, od dawna, od wieków jestem stworzona, od początku, nim Ziemia powstała. Przed oceanem istnieć zaczęłam, przed źródłami pełnymi wody; zanim góry zostały założone, przed pagórkami zaczęłam istnieć; nim ziemię i pola uczynił – początek pyłu na Ziemi. Gdy niebo umacniał, z Nim byłam, gdy kreślił sklepienie nad bezmiarem wód, gdy w górze utwierdzał obłoki, gdy źródła wielkiej otchłani umacniał, gdy morzu stawiał granice, by wody z brzegów nie wyszły, gdy kreślił fundamenty pod ziemię. Ja byłam przy Nim mistrzynią, rozkoszą Jego dzień po dniu, cały czas tańcząc przed Nim, tańcząc na okręgu Ziemi, znajdując radość przy synach ludzkich” (Prz 8,22–31). Gianfranco Ravasi dostrzega w obrazie „tańczącej Mądrości” ideę wcielenia jawiącą się nie tylko jako kenoza Boga (wzięcie na siebie ludzkich słabości i grzechów), lecz jako uczestnictwo w radości i święcie ludzkiego życia⁸.

Już od samego początku w akcie stwórczym Boga podkreślana jest obecność Ducha Bożego (hebr. *ruah Elohim*): „Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię. Ziemia zaś była bezładem i pustkowiem: ciemność była nad powierzchnią bezmiaru wód, a Duch Boży (*ruah Elohim*) unosił się nad wodami” (Rdz 1,1–2; por. Ps 104,24.30). Wiele tekstów Starego Testamentu ukazuje rolę Ducha w odnowieniu wspólnoty pomiędzy Bogiem i człowiekiem⁹. Prorocy wiążą bardzo ściśle obecność Ducha z osobą Mesjasza i z czasami eschatologicznymi. W proroctwie mesjańskim Izajasza Duch Pański ma spocząć

7 M.S. Wróbel, *Uniwersalizm zbawczej ekonomii: Słowo, Mądrość, Duch*, [w:] *Stary Testament a religia*, red. I.S. Ledwoń, Lublin 2009, s. 131–134.

8 G. Ravasi, *Tajemnica Boga*, Kraków 2006, s. 38.

9 J. Homerski, *Dar Ducha Bożego w nauczaniu proroków*, [w:] *Duch Święty – Duch Boży*, Lublin 1985, s. 8–21; J. Kudasiewicz, *Odkrywanie Ducha Świętego*, Kielce 1998; M.S. Wróbel, *Uniwersalizm zbawczej ekonomii: Słowo, Mądrość, Duch*, dz. cyt., s. 134–135.

na potomku pochodzącym z pnia Jessego, ojca Dawida (Iz 11,1–5). Pomazaniec Pański na kartach księgi proroka Izajasza wypowiada słowa, które w przyszłości w synagodze w Nazarecie wypowie sam Jezus: „Duch Pana Boga nade mną, bo Pan mnie namaścił. Posłał mnie, by głosić dobrą nowinę ubogim, by opatrywać rany serc złamanych, by zapowiadać wyzwolenie jeńcom i więźniom swobodę... (Iz 61,1)¹⁰. Z darem Ducha Bożego prorocy mocno wiążą zbawcze działanie Boga umożliwiające przemianę moralną człowieka: „Pokropię was czystą wodą, abyście się stali czystymi, i oczyszczę was od wszelkiej zmyzy i od wszystkich waszych bożków. I dam wam serce nowe i ducha nowego tchnę do waszego wnętrza, odbiorę wam serce kamienne, a dam wam serce z ciała. Ducha mojego chcę tchnąć w was i sprawić, byście żyli według moich nakazów i przestrzegali przykazań, i według nich postępowali” (Ez 36,25–27). Nawrócenie umożliwia powstanie ze śmierci indywidualizmu i samotności do życia we wspólnocie z Bogiem dzięki ożywczemu tchnieniu Ducha. Prorok Ezechiel opisuje to w bardzo sugestywnej wizji ożywienia wyschniętych kości (Ez 37,5–10.14)¹¹. Zapowiedź wylania Ducha Bożego na końcu czasów znajdujemy w tekście proroka Joela, który zostaje wykorzystany później w pierwszej mowie św. Piotra po zesłaniu Ducha Świętego: „I wyleję potem Ducha mego na wszelkie ciało, a synowie wasi i córki wasze prorokować będą, starcy wasi będą mieć sny, a młodzieńcy wasi będą mieć widzenia. Nawet na sługi i na słu-

10 Zob. rozwinięcie tej problematyki w: W. Pikor, *Postać Mesjasza w świetle Izajaszowych proroków*, [w:] *Jezus jako Syn Boży w Nowym Testamencie i we wczesnej literaturze chrześcijańskiej*, red. H. Drawnel, Lublin 2007, s. 9–29.

11 C.F. Fensham, *The Curse of the Dry Bones in Ezekiel 37,1–14 Changed to a Blessing of Resurrection*, „Journal of Northwest Semitic Languages”, 13 (1987), s. 59–75; Z. Godlewski, *Wizja ożywienia wysuszonych kości (Ez 37,1–14). Opinie współczesnych egzegetów*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 90/3 (2000), s. 7–32; W. Chrostowski, *Wizja ożywienia wyschniętych kości (Ez 37,1–14) jako świadectwo asyryjskiej diaspory Izraelitów*, „Collectanea Theologica”, 77/4 (2007), s. 21–48; R. Rumianek, *Co przedstawia wizja doliny ożywionych kości Ez 37,1–14?*, [w:] *Scripturae lumen. Biblia i jej oddziaływanie*, Tarnów 2010, s. 45–62.

żebnice wyleję Ducha mego w owych dniach” (Jl 3,1–2). W wylaniu Ducha można dostrzec nowe stworzenie i odnowienie całej rzeczywistości (Iz 32,16; Ps 143,10). Dzięki Duchowi naród wybrany może na nowo się odradzać do swojej relacji z Bogiem: „I poznają, że Ja, Pan, jestem ich Bogiem, gdy wyprowadziwszy ich na wygnanie pomiędzy pogan, zgromadzę ich znowu w ich kraju i nie pozostawię tam już żadnego z nich. I już nie będę na przyszłość ukrywał oblicza mego przed nimi, kiedy Ducha mego wyleję na Izraelitów» – wyrocznia Pana Boga” (Ez 39,28–29).

Teksty biblijne, podkreślając obecność Słowa, Mądrości i Ducha w akcie stwórczym Boga, ukazują wspólnototwórczy zamysł Boga. Wewnętrzna relacja pomiędzy osobami Boskimi staje się matrycą dla tworzenia wspólnoty wertykalnej (Bóg – człowiek) i horyzontalnej (człowiek – człowiek)¹². Opisując stworzenie człowieka, autor biblijny podkreśla, że jest on obrazem samego Boga, wezwanym do tworzenia wspólnoty z Bogiem i ludźmi. Człowiek zostaje obdarzony rozumem i wolnością, aby naśladować Boga i kierować wedle Bożych zamysłów powierzoną mu rzeczywistością. Twórcze i owocne działanie człowieka zależne jest od wspólnoty ze Stwórcą, w którym wyjaśnia się ostateczny cel i sens ludzkiej egzystencji. Dobrze wyraża tę prawdę Benedykt XVI w adhortacji apostolskiej *Verbum Domini*: „Słowa Pisma Świętego wskazują, że nic nie jest owocem irracjonalnego przypadku, ale wszystko istnieje, bo tak chciał Bóg, bo to należy do Jego planu, którego centrum stanowi zaproszenie do uczestnictwa w życiu Bożym w Chrystusie. Stworzenie rodzi się z *Logosu* i nosi niezatarty ślad stwórczego Rozumu, który wprowadza ład i kieruje”¹³. W świetle tekstów biblijnych można dostrzec, że wspólnota bosko-ludzka najpełniej realizuje się w Kościele ujawniającym się już w Starym Testamencie w różnych kreacjach.

12 G. Ravasi, *Tajemnica Boga*, Kraków 2006.

13 Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini*. *O Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, 8.

2. Przymierze jako realizacja wspólnoty bosko-ludzkiej

Fundamentem tworzenia wspólnoty bosko-ludzkiej jest przymierze, w którym Bóg ujawnia swoją obecność we wspólnocie Ludu Wybranego poprzez: permanentną asystencję, uwalnianie z niewoli ucisku i śmierci, obdarowywanie swą łaską oraz gromadzenie we wspólnocie (hebr. *qahal*; gr. *ekklesia*)¹⁴. Po raz pierwszy termin „przymierze” (hebr. *berit*) pojawia się w narracji o potopie (Rdz 6,18; 9,8–17). Bóg w sposób darmowy i bezwarunkowy interweniuje, aby ocalić ludzkość przed kataklizmem potopu. Przymierze to ma charakter kosmiczny. Bóg wybiera Noego, jego rodzinę i wszystko, co ma „dech życia” (Rdz 9,10–17) ze świata skażonego grzechem – zawierając z nimi przymierze. Znakiem tego przymierza jest tęczą, która jawi się jako „łuk na obłokach” (Rdz 9,13–16). Widocznym znakiem wspólnoty Boga z konkretnym narodem jest wybór, powołanie i przymierze z Abrahamem¹⁵. W wyborze tym cała inicjatywa należy do Boga, który domaga się od Abrahama ofiary (wyjście z domu rodzinnego z Ur Chaldejskiego) osadzonej głęboko w zawierzeniu Bożemu Słowu. Dzięki temu możliwa jest realizacja Bożego planu polegającego na wywiedzeniu z Abrahama wielkiego narodu, błogosławionego przez Boga. Towarzyszy temu zapewnienie, że dzięki Abrahamowi Boże błogosławieństwo rozleje się na ludy całej Ziemi (Rdz 12,1–3). Z powołaniem Abrahama wiąże się ściśle obietnica kraju i licznego potomstwa (Rdz 15,5–7). Szczególnym momentem w tworzeniu wspólnoty pomiędzy Bogiem a Izraelem jest przymierze na Synaju (Wj 19,1–25). Przymierze to kształtuje Naród wybrany jako społeczność religijną¹⁶.

14 Papieska Komisja Biblijna, *Biblia a moralność*, 16.

15 J.L. Ska, *The Abraham Cycle. Synchronic and Diachronic Analysis*, Rome 1996.

16 A. Schenker, *L'origine de l'idée d'une alliance entre Dieu et Israël dans l'Ancien Testament*, „Revue Biblique” 95 (1988), s. 184–194; M.S. Wróbel, *Przymierze na Synaju*, [w:] *Krąg Biblijny. Materiały dla duszpasterzy, animatorów i wszystkich, którzy pragną czytać Pismo Święte*, nr 5, Tarnów 2007, s. 103–108.

W literaturze biblijnej często powraca formuła, która w sposób lapidarny streszcza przedmiot tego Przymierza: „I będę dla was Bogiem, a wy będziecie mi ludem” (Kpł 26,12)¹⁷. Autorzy biblijni wiążą to wydarzenie z powołaniem Mojżesza, objawieniem mu Bożego imienia oraz z *Exodusem* z ziemi egipskiej. Na podstawie opisu w Księdze Wyjścia możemy stwierdzić, że przymierze na Synaju miało podwójną funkcję: 1. tworzyło głęboką wspólnotę Boga z ludem; 2. tworzyło poczucie więzi między poszczególnymi członkami ludu i kształtowało tożsamość wspólnoty jako Ludu Bożego. Przymierze na Synaju jest szczególnym momentem objawienia relacji Boga do Izraela. Przymierze to kształtuje Naród wybrany jako społeczność religijną. Integralną częścią przymierza zawartego pomiędzy Bogiem i Izraelem na Synaju są Boże Przykazania. Na mocy przymierza Izrael zobowiązuje się do przestrzegania określonych praw i obowiązków zawartych w Dekalogu i Kodeksie Przymierza (Wj 20,1 – 23,19)¹⁸. Dekalog w sposób zwięzły określa najgłębszą istotę relacji człowieka do Boga. Widać to szczególnie w pierwszym przykazaniu (Wj 20,3–6; Pwt 5,7–10), w którym Bóg podkreśla swą unikalność i jedyność, zabraniając posiadania innych bożków. Dzięki temu naród, z którym Bóg zawiera przymierze, ma się odróżniać od sąsiednich narodów, stosujących politeistyczne praktyki religijne.

Przymierze zawarte na Synaju w tradycji chrześcijańskiej staje się typem Nowego Przymierza zawartego w osobie Jezusa Chrystusa. Zapowiedzią tego przymierza jest tekst proroka Jeremiasza: „Oto nadchodzą dni – wyrocznia Pana – kiedy zawrę z domem Izraela i z domem judzkim nowe przymierze. Nie jak przymierze, które zawarłem z ich przodkami, kiedy ująłem ich za rękę, by wyprowadzić z ziemi egipskiej. To moje przymierze złamali, mimo że byłem ich Władcą – wyrocznia Pana. Lecz takie będzie przymierze, jakie zawrę

17 Zob. Wj 6,7; Jr 31,33.

18 M.S. Wróbel, *Dekalog jako mądrość wiodąca ku Bogu i bliźniemu*, [w:] *Krąg Biblijny. Materiały dla duszpasterzy, animatorów i wszystkich, którzy pragną czytać Pismo Święte*, nr 6, Tarnów 2008, s. 104–111.

z domem Izraela po tych dniach – wyrocznia Pana: Umieszczę swe prawo w głębi ich jestestwa i wypiszę na ich sercu. Będę im Bogiem, oni zaś będą Mi narodem. I nie będą się musieli wzajemnie pouczać, jeden mówiąc do drugiego: «Poznajcie Pana!» Wszyscy bowiem od najmniejszego do największego poznają Mnie – wyrocznia Pana, ponieważ odpuszczę im występki, a o grzechach ich nie będę już wspominał”. Istnieje wiele związków i paralel pomiędzy przymierzem zawartym na Synaju a Nowym przymierzem. Oba przymierza zawierają element złożenia ofiary. W przymierzu zawartym na Synaju zostają złożone ofiary ze zwierząt, natomiast w Nowym Przymierzu Jezus składa sam siebie w ofierze na krzyżu: „Dlatego Chrystus jest pośrednikiem Nowego Przymierza, ażeby przez śmierć, poniesioną dla odkupienia przestępstw, popełnionych za pierwszego przymierza, ci, którzy są wezwani do wiecznego dziedzictwa, dostąpili spełnienia obietnicy” (Hbr 9,15). Krew Jezusa wylana na ołtarzu krzyża służy do pokropienia ludu, który zostaje odkupiony: „Przystąpiliście... do Pośrednika Nowego Testamentu – Jezusa, do pokropienia krwią, która przemawia mocniej niż krew Abla” (Hbr 12,24). Jezus, ustanawiając Nowe Przymierze, odwołuje się do przymierza na Synaju – „To jest krew Nowego Przymierza” (Mt 26,28). Odpowiednikiem ludu Starego Przymierza utworzonego z dwunastu pokoleń Izraela jest lud Nowego Przymierza utworzony na fundamencie dwunastu Apostołów. Podobnie jak naród wybrany zostaje zaproszony na ucztę, tak w Nowym Testamencie Jezus zaprasza swych uczniów na ucztę – wieczerzę, podczas której ustanawia sakrament Eucharystii. W ten sposób Eucharystia jako uczta miłości uobecnia ofiarę Chrystusa. Jezus jako Boży Posłaniec przychodzi nie po to, aby unicestwić Stare Przymierze, lecz żeby je doprowadzić do ostatecznej doskonałości: „Nie sądzicie, że przyszedłem znieść Prawo albo Proroków. Nie przyszedłem znieść, ale wypełnić” (Mt 5,17).

3. Starotestamentalne kreacje Kościoła

W Starym Testamencie w relacji Boga do człowieka można wyodrębnić struktury, które jawią się jako prototypy Kościoła.

A. Naród wybrany przez Boga

Nazwa „naród wybrany” odnosi się do wspólnoty Izraela wybranej przez Boga spośród innych narodów. Boży wybór ma charakter bezinteresowny i opiera się na miłości Boga oraz Jego wierności wobec narodu wybranego (Pwt 7,6–8). Świadomość wybrania Bożego stanowi podstawę tożsamości Izraela. Realizacja wybrania narodu (hebr. *‘am*, gr. *laos*) rozpoczęła się od powołania Abrahama i udzielenia mu obietnicy liczego potomstwa i ziemi (Rdz 12–24), zwieńczonej przymierzem (Wj 19–31), przez które naród wybrany stał się świętym zgromadzeniem Pana (*kahal JHWH*), świętą społecznością Pana (*‘edah JHWH*). W aspekcie teologicznym wybranie Izraela przez Boga sytuuje go w centrum historii zbawienia. Naród wybrany jest więc szczególnym „hermeneutą” i „wykonawcą” Bożego orędzia. Wybranie przez Boga determinuje szczególną i niepowtarzalną egzystencję, a przywilej wyboru staje się motywem większej odpowiedzialności oraz wymagań moralnych. Choć Bóg powołuje i wybiera synów Abrahama, to jednak Jego objawienie ma charakter uniwersalny – nie jest zawężone tylko do jednego narodu (wciąż z Bogiem nie jest zdeterminowana przynależnością etniczną, lecz postępowaniem moralnym). Objawienie dane synom Abrahama staje się pomostem dla wszystkich ludów i narodów. Uniwersalizm zbawczy jest głoszony m.in. przez proroków Izraela (Iz 49,16; 56,6–7; Jr 1,5). Przez wybór Izrael staje się szczególną własnością Boga (Wj 19,5; Pwt 4,20; 9,29; 14,2), który dla swoich wybranych jest Świętym, Stworzycielem, Królem, Skałą, Odkupicielem, Światłością, Wszechmocnym, Pasterzem i Opoką (Rdz 49,24; Iz 1,24; 10,17; 30,29; 43,15; 44,6). Izrael jako naród wybrany przez Boga jest okre-

ślany jako: Lud Pana (Iz 1,3; Jr 12,14; Ez 14,9), Sługa Pana (Iz 44,21), Wybrany Boga (Iz 45,4), Syn Pierworodny (Wj 4,22), Lud Pastwiska Boga (Ps 95,7) i Winnica Pana Zastępów (Iz 5,7). Relację wybrania narodu oraz jego przynależności do Boga wyrażają też teksty zawierające określenia „Mój naród”, „Jego naród” (Wj 3,7; 5,1; Pwt 32,9). Idea wybrania narodu podkreślona zostaje w najstarszych wyznaniach wiary (Pwt 7,6; 10,14–15.21; 14,2) i związana jest również z jego uświęceniem, które w języku biblijnym oznacza oddzielenie od innych narodów (Wj 19,6; Pwt 7,6a; 14,2a)¹⁹.

B. Dwanaście Pokoleń

Figura „Dwunastu Pokoleń” odnosi się do dwunastu synów Jakuba, którzy stają się przedstawicielami dwunastu pokoleń Izraela. Osoba patriarchy Jakuba jest kluczowa dla historii i tożsamości Izraela. Jego życie zostaje ukazane w tzw. cyklu Jakuba, zawartym w Rdz 27–36. Jakub po ucieczce przed swym starszym bratem Ezwem zostaje przyjęty do domu swego wuja Labana i przez siedem lat służy mu, aby otrzymać za żonę Rachelę, którą bardzo pokochał. Po siedmiu latach Laban w sposób podstępny pod osłoną nocy zamiast Racheli przyprowadza do Jakuba swą starszą córkę Leę i daje mu ją za żonę. Jakub w ten sposób zostaje zmuszony do służby u swego wuja przez kolejne siedem lat, aby móc pojąć za żonę ukochaną Rachelę (Rdz 29,27). Lea rodzi Jakubowi sześciu synów: Rubena, Symeona, Lewiego, Judę, Issachara i Zabulona oraz córkę – Dinę. Jakub ma jeszcze dwóch synów z niewolnicy Bilhy – Dana i Neftalego oraz dwóch synów z niewolnicy Zilpy – Gada i Asera. Rachel, którą Jakub bardzo miłuje, przeżywa frustrację, gdyż jest niepłodna. Bóg

19 M. Kowalczyk, *Naród w nauce chrześcijańskiej*, Lublin 2002; J. Lemański, *Wybranie, lud Boży, przymierze*, [w:] *Teologia Starego Testamentu*, t. 1, red. M. Rosik, Wrocław 2011, s. 97–152; A. Tronina, *Przymierze i wybranie. Lud Boży*, [w:] *Teologia Starego Testamentu*, t. 3, red. M. Rosik, Wrocław 2011, s. 135–148; G. Szamocki, *Boże umiłowanie Izraela (Pwt 7,7–10)*, „*Verbum Vitae*”, 23 (2013), s. 17–39.

lituje się nad nią i obdarza ją upragnionym potomstwem. Najpierw rodzi Józefa, a następnie w ziemi Kanaan najmłodszego z synów Jakuba – Beniamina. Podczas tego porodu Rachela umiera. Dwanaście Pokoleń Izraela w ujęciu tekstów Nowego Testamentu (Dz 26,6–7; Jk 1,1; Ap 21,12) stanowi święty związek plemion symbolizujący całą ludzkość złożoną z wielu ludów. Na tej podstawie rodzi się idea Dwunastu Apostołów symbolizujących uniwersalizm nowego ludu Bożego.

C. Święta Reszta

Biblia hebrajska akcentuje ideę Reszty (hebr. *szear*) szczególnie w tekstach prorockich, gdzie mowa jest o tych, którzy pozostali wierni Bogu. U proroków Reszta oznacza tę część narodu, która ocalała od kary Pana. W tym sensie mowa jest o „Reszcie Izraela” (Iz 4,2; por. Jr 6,9; Mi 3,12; So 3,13), o „Reszcie Jakuba” (Mi 5,6–7), o „Reszcie Józefa” (Am 5,15) oraz o „Reszcie Judy” (Jr 40,15; 42,15). Ci, którzy należą do Reszty, odrzucają stanowczo politeizm i przeciwstawiają się apostazji religijnej, pozostając wiernymi przymierzu z Bogiem Abrahama, Izaaka i Jakuba. W okresie przedwygnaniowym pojęcie Reszty związane jest z sądem i karą. Dobrze ilustruje to tekst proroka Amosa: „Szukajcie dobra, a nie zła, abyście żyli. Wtedy Pan, Bóg Zastępów, będzie z wami, tak jak to mówicie. Miejcie w nienawiści zło, a miłujcie dobro! Wymierzajcie w bramie sprawiedliwość! Może ulituje się Pan, Bóg Zastępów, nad Resztą pokolenia Józefa” (Am 5,14–15). Ideę Reszty ocalałej wskutek interwencji Boga akcentuje prorok Izajasz: „W owym dniu Pan Zastępów będzie koroną chwały i ozdobnym diademem dla Reszty swego ludu” (Iz 28,5); „Reszta ocalałych z domu Judy ponownie zapięści w głąb korzenie i w górze wyda owoce. Albowiem z Jeruzalem wyjdzie Reszta i z góry Syjon garstka ocalałych. Zazdrosna miłość Pana Zastępów tego dokona” (Iz 37,31–32). Prorok Sofoniasz podkreśla ubóstwo i prawość Reszty Izraela: „I zostawię pośród ciebie lud pokorny i biedny,

a szukać będą schronienia w imieniu Pana. Reszta Izraela nie będzie czynić nieprawości ani wypowiadać kłamstw. I nie znajdzie się w ich ustach zwodniczy język, gdy paść się będą i wylegiwać, a nie będzie nikogo, kto by ich przestraszył” (So 3,12–13). Głową i chwałą Świętej Reszty będzie Mesjasz, który pojawi się wewnątrz ludu Bożego²⁰. Starotestamentalni prorocy wyraźnie odróżniają Resztę historyczną, która unika nieszczęść dziejowych w ziemskiej historii (Am 5,15; Iz 37,4; Jr 6,9) od Reszty eschatologicznej, która osiągnie zbawienie na końcu czasów (Mi 5,6; So 3,12; Iz 4,4; 10,22; 28,5; Jr 23,3). Reszta eschatologiczna może być określona Resztą świętą, w której skład wchodzi nie tylko naród wybrany, ale także narody pogańskie. W tej Reszcie świętej może nastąpić realizacja wszystkich Bożych obietnic o charakterze mesjańskim i eschatologicznym. W Nowym Testamencie Reszta Święta zostaje określona Kościołem Bożym złożonym zarówno z Żydów, jak i z pogan (1 Kor 1,2; 10,32; 11,22; 2 Kor 1,1). Dobrze ilustruje to tekst zawarty w liście św. Piotra: „Wy zaś jesteście wybranym plemieniem, królewskim kapłaństwem, narodem świętym, ludem Bogu na własność przeznaczonym, abyście ogłaszali chwalebne dzieła Tego, który was wezwał z ciemności do przedziwnego swojego światła; wy, którzy byliście nie-ludem, teraz zaś jesteście ludem Bożym, którzy nie dostąpiliście miłosierdzia, teraz zaś jako ci, którzy miłosierdzia doznali (1 P 2,9–10)²¹.

D. Święte Miasto (*Sion, Hieropolis, Civitas Sancta*)

W tekstach Starego Testamentu nazwa Syjon odnoszona jest do Jerozolimy lub do świątyni jerozolimskiej (Ez 40–48; Wj 15,1–18; Iz 27,13; 60,1–9; Ps 78; 79; 87). Syjon to miejsce święte, gdzie spotyka się Niebo i Ziemia: „Stanie się na końcu czasów, że góra świątyni Pańskiej stać będzie mocno na szczycie gór i wystrzeli ponad pagór-

20 D. Adamczyk, *Konotacje starotestamentalnej idei Reszty Izraela w odniesieniu do Kościoła z Ewangelii według świętego Mateusza*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 4 (2006), s. 281.

21 Zob. też Rz 9–11; 2 Kor 6,16; Hbr 8,10.

ki. Wszystkie narody do niej popłyną, mnogie ludy pójdą i rzekną: «Chodźcie, wstąpmy na górę Pańską, do świątyni Boga Jakuba! Niech nas nauczy dróg swoich, byśmy kroczyli Jego ścieżkami. Bo Prawo pochodzi z Syjonu i słowo Pańskie – z Jeruzalem» (Iz 2,2–3). Prorok Ezechiel określa je „środkiem ziemi” (Ez 38,12). To miejsce odpoczynku Boga i manifestacji Mesjasza. Prorok Sofoniasz zapowiada, że miejscem przebywania nowego ludu Bożego będzie Jeruzolima – Syjon. W miejscu tym zamieszka i zostanie poznany JHWH – Bóg miłości: „Wyśpiewuj, Córo Syjońska! Podnieś radosny okrzyk, Izraelu! Ciesz się i wesel z całego serca, Córo Jeruzalem! Oddalił Pan wyroki na ciebie, usunął twego nieprzyjaciela; Król Izraela, Pan, jest pośród ciebie, nie będziesz już bała się złego. Owego dnia powiedzą Jeruzolimie: «Nie bój się, Syjonie! Niech nie słabną twe ręce!». Pan, twój Bóg, jest pośród ciebie, Mocarz, który zbawia, uniesie się weselem nad tobą, odnowi cię swoją miłością, wzniesie okrzyk radości” (So 3,14–17). Bóg zapewni swemu ludowi chwałę i przywróci wszystkim ludom wargi czyste, aby oddawali kult prawdziwemu Bogu w jedności i prawdzie: „Wtedy bowiem przywrócę narodom wargi czyste, aby wszyscy wzywali imienia Pana i służyli Mu jednomyślnie” (So 3,9).

E. Zgromadzenie kultyczne (*edah*, *kahal*, *ekklesia*, *synagoge*)

W tekstach starotestamentalnych ważną rolę odgrywa koncept zebrania, zgromadzenia liturgicznego, wspólnoty. Ważnymi komponentami, które konstytuują zgromadzenie, są: 1. wezwanie Boże; 2. dostrzeżenie znaków Boga; 3. słuchanie słowa Bożego oraz 4. sprawowanie kultu ku chwale Boga i duchowego odrodzenia uczestników²². W Biblii hebrajskiej wielokrotnie pojawiają się hebrajskie terminy *edah* (ok. 130 razy) i *kahal* (ok. 35 razy), które oznaczają „zgromadzenie, zebranie wspólnoty”²³. Septuaginta tłumaczy je jako *synagoge*.

22 C.S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka*, t. 2, Lublin 2003, s. 10.

23 Zob. np. Wj 16,1–36; Lb 10,1–10; 14,1–5; 16,1–3; 17,6–7; 20,1–5.

W Septuagincie termin *synagoge* występuje ok. 200 razy w znaczeniu „zebranie” (np. bogactw lub żniw)²⁴ oraz „zgrupowanie ludzi, zwierząt i rzeczy”²⁵. Przede wszystkim jednak termin ten oznacza „zgrupowanie wspólnoty Izraela”. Wskazują na to często spotykane wyrażenia: „cała synagoga Izraela” (Kpł 4,13; 22,18), „synagoga Izraela” (Wj 12,19; Lb 16,9), „cała synagoga synów Izraela” (Wj 12,3; 12,47; 16,1–2). Najczęściej zgromadzenie to odbywa się w celach kulturowych (Wj 12,6–8; Kpł 9,5; Lb 8,9; Ps 110,1). W Starym Testamencie *synagoge* oznacza też wspólnotę Izraela wędrującą na pustyni ku Ziemi obietnic (Wj 16,1), przeżywającą kryzysy (Lb 14,27; 14,35; 20,4; 31,16; Joz 22,17) i doświadczającą obecności Boga (Wj 16,4–10; Lb 20,11). Warty podkreślenia jest związek pojęcia *synagoge* z problematyką prawną Starego Testamentu. Mojżesz przekazuje przepisy prawa całemu zgromadzeniu (Wj 35,1–35; Pwt 5,22). Sąd zgromadzenia wydaje wyrok dla zabójców chroniących się w miastach ucieczki (Lb 35,12; 35,24–27). Całe zgromadzenie dokonuje ukamienowania przestępcy (Kpł 24,14; 24,16; Lb 15,36). W Starym Testamencie występują także wyrażenia o odłączeniu się od synagogi synów buntu (Kpł 24,14; 24,16; Lb 15,36). Synagoga prawdziwa jest utożsamiona z Synagogą Pana (*edah JHWH*²⁶ lub *kahal JHWH*²⁷).

W tekstach qumrańskich notuje się częste użycie terminu *edah* oznaczającego wspólnotę, zgromadzenie o rysach eschatologicznych²⁸. Wspólnota ta nie obejmuje całego Izraela, lecz jest ograniczona do „wybranej reszty Izraela”, którą stanowią członkowie wspólnoty qumrańskiej. Z kolei w literaturze rabinicznej odpowiednikiem *synagoge* jest aramejski termin *knisza* lub hebrajski termin *kneset* – oba w znaczeniu „zgromadzenie” lub „wspólnota”. Sporadycznie tylko można spotkać ten termin na oznaczenie budowli, miejsca kul-

24 Zob. Syr 31,3; Wj 34,22.

25 Zob. Hi 8,17; Kpł 11,36; Iz 19,6; 37,25; Jr 6,11; Ps 7,8; 21,17; 67,31; 85,14.

26 Lb 27,17; 31,16; Joz 22,16–17.

27 Lb 16,3; 20,4.

28 Zob. 4 QpPs 37,3; 1 QpHab 10,9; 1 QSa 1,1; 1,12–13; 1 QM 4,9.

tu²⁹. Częściej miejsce kultu wspólnoty jest wyrażane w literaturze rabinicznej przy użyciu aramejskiego wyrażenia: *beit knisza* lub hebrajskiego: *beit kneset*.

F. Królestwo Boże

W Starym Testamencie widoczna jest idea JHWH jako Władcy Królestwa Bożego (hebr. *malkut JHWH*)³⁰. Hebrajski termin „malkut” może oznaczać zarówno władzę królewską, jak i obszar, na którym ta władza jest sprawowana. Jak wykazują badania archeologiczne, już w starożytnym Salem zamieszkanym przez Jebuzytów był sprawowany kult bóstwa jako króla. W tekstach starotestamentalnych Bóg wielokrotnie określany jest terminem „król” (heb. *melek*)³¹. Naród wybrany doświadcza opieki i ocalenia przez swego króla. Dobrze wyraża to aklamacja przy cudownym ocaleniu Izraelitów w przejściu przez Morze Czerwone: „JHWH jest królem na zawsze, na wieki” (Wj 15,18). Izrael kształtuje swoją tożsamość w kontekście zbawczego działania Boga, który jest Królem królów: „Albowiem Pan jest naszym sędzią, Pan naszym prawodawcą, Pan naszym królem! On nas zbawi!” (Iz 33,22). Teksty biblijne mocno podkreślają fakt, że królowanie Boga nie ogranicza się tylko do narodu izraelskiego, lecz ma wymiar uniwersalny³². Idea uniwersalistycznego królowania Boga mocno podkreślona jest w sześciu psalmach nazywanych „psalmami królewskimi” (Ps 47; 93; 96; 97; 98; 99). Prorocy Izraela w swoich wizjach ukazywali idealne królestwo Izraela, które w kontekście eschatologicznym osiągało swoją pełnię i doskonałość³³. Z nastaniem tego królestwa mocno wiązali osobę Mesjasza, z rodu Dawida³⁴. Nadzie-

29 Talmud Jerozolimski, Sanh VIII:2.

30 Zob. np. 1 Krn 17,14; 28,5; 2 Krn 13,8; Ps 103,9; 145,11–13.

31 Zob. np. Lb 23,21; Pwt 33,5; 1 Sm 12,12; Ps 5,3; 10,16; Iz 6,5; 33,22; Jr 8,19; 10,7; 51,57; So 3,16; Dn 4,34.

32 Zob. np. 1 Krn 29,11; Jr 10,7; Am 9,7; Iz 44,6; 52,7–10; Za 14,9; 14,16–17; Ml 1,14.

33 Zob. np. Iz 40,3–5; 43,15; 44,6; Mi 4,7.

34 Zob. Iz 7,14; 9,5–6; 11,1; Jr 23,5; Ez 37,24; Am 9,1; Mi 5,1–4.

je te realizują się w osobie Jezusa Chrystusa, który swoją publiczną działalność rozpoczyna od słów: „Czas się wypełnił i bliskie jest Królestwo Boże! Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię!” (Mk 1,15). Królestwo to rozpoczyna się wraz z wcieleniem Syna Bożego i swoją pełnię uzyska na końcu czasów.

4. Podsumowanie

Ostatecznie wolno stwierdzić, że Kościół należy do prapierwotnych tajemnic religijnych. Misterium Kościoła może być głębiej zrozumiane w kontekście stwórczego aktu Boga oraz w tajemnicy inkarnacji Słowa. W akcie stwórczym następuje inicjacja wspólnoty bosko-ludzkiej. Stwórca poprzez moc swego Słowa oraz asystę Ducha Bożego i Wiecznej Mądrości tworzy z ludzkością wspólnotę miłości i wolności, która najpełniej realizuje się w Kościele. Bóg ujawnia swoją obecność we wspólnocie Ludu Wybranego ((hebr. *qahal*; gr. *ekklesia*) poprzez przymierze, które stanowi fundament wspólnoty bosko-ludzkiej. W eklezjogenezie już w Starym Testamencie widoczne są kreacje Kościoła w obrazach narodu wybranego, dwunastu pokoleń, świętej reszty, świętego miasta, zgromadzenia kultycznego, królestwa Bożego.

Bibliografia

- Adamczyk D., *Konotacje starotestamentalnej idei Reszty Izraela w odniesieniu do Kościoła z Ewangelii według świętego Mateusza*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 4 (2006).
- Bartnik C.S., *Dogmatyka katolicka*, t. 2, Lublin 2003.
- Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska Verbum Domini. O Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Watykan 2010.
- Chrostowski W., *Wizja ożywienia wyschniętych kości (Ez 37,1–14) jako świadectwo asyryjskiej diaspory Izraelitów*, „Collectanea Theologica”, 77/4 (2007).
- Dziadosz D., *Tak było na początku... Izrael opowiada swoje dzieje. Literacka i teologiczna analiza wiodących tradycji Księgi Rodzaju*, Przemyśl 2011.
- Fensham C.F., *The Curse of the Dry Bones in Ezekiel 37,1–14 Changed to a Blessing of Resurrection*, „Journal of Northwest Semitic Languages”, 13 (1987).
- Godlewski Z., *Wizja ożywienia wysuszonych kości (Ez 37,1–14). Opinie współczesnych egzegetów*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 90/3 (2000).
- Homerski J., *Dar Ducha Bożego w nauczaniu proroków*, [w:] *Duch Święty – Duch Boży*, Lublin 1985.
- Kowalczyk M., *Naród w nauce chrześcijańskiej*, Lublin 2002.
- Kudasiewicz J., *Odkrywanie Ducha Świętego*, Kielce 1998.
- Lemański J., *Wybranie, lud Boży, przymierze*, [w:] *Teologia Starego Testamentu*, t. 1, red. M. Rosik, Wrocław 2011.
- Papieska Komisja Biblijna, *Biblia a moralność. Biblijne korzenie postępowania chrześcijańskiego*, Kielce 2009.
- Pikor W., *Postać Mesjasza w świetle Izajaszowych prorocत्व*, [w:] *Jezus jako Syn Boży w Nowym Testamencie i we wczesnej literaturze chrześcijańskiej*, red. H. Drawnel, Lublin 2007.
- Ravasi G., *Tajemnica Boga*, Kraków 2006.
- Rumianek R., *Co przedstawia wizja doliny ożywionych kości Ez 37,1–14?*, [w:] *Scripturae lumen. Biblia i jej oddziaływanie*, Tarnów 2010.
- Ska, J.L., *The Abraham Cycle. Synchronic and Diachronic Analysis*, Rome 1996.
- Schenker A., *L'origine de l'idée d'une alliance entre Dieu et Israël dans l'Ancien Testament*, „Revue Biblique”, 95 (1988).
- Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei verbum*, Watykan 1965.

- Szamocki G., *Boże umiłowanie Izraela (Pwt 7,7-10)*, „Verbum Vitae”, 23 (2013).
- Tronina A., *Przymierze i wybranie. Lud Boży*, [w:] *Teologia Starego Testamentu*, t. 3, red. M. Rosik, Wrocław 2011.
- Vanhoye A., *L'Epistola agli Ebrei*, Bologna 2010.
- Wróbel M.S., *'Ja i Ojciec jedno jesteśmy' (J 10,30). Chrystologia Ewangelii św. Jana wobec żydowskiego monoteizmu*, [w:] *Jezus jako Syn Boży w Nowym Testamencie i we wczesnej literaturze chrześcijańskiej*, red. H. Drawnel, Lublin 2007.
- Wróbel M.S., *Przymierze na Synaju*, [w:] *Krąg Biblijny. Materiały dla duszpasterzy, animatorów i wszystkich, którzy pragną czytać Pismo Święte*, nr 5, Tarnów 2007.
- Wróbel M.S., *Dekalog jako mądrość wiodąca ku Bogu i bliźniemu*, [w:] *Krąg Biblijny. Materiały dla duszpasterzy, animatorów i wszystkich, którzy pragną czytać Pismo Święte*, nr 6, Tarnów 2008.
- Wróbel M.S., *Uniwersalizm zbawczej ekonomii: Słowo, Mądrość, Duch*, [w:] *Stary Testament a religie*, red. I.S. Ledwoń, Lublin 2009.

Abstrakt

Prototypy Kościoła w Starym Testamencie

W niniejszym artykule autor zajmuje się prototypami Kościoła w Starym Testamencie. Zwraca uwagę na wspólnototwórcze działanie Boga w Starym Testamencie, podkreślając w szczególności akt stwórczy jako inicjację wspólnoty bosko-ludzkiej oraz przymierze jako realizację wspólnoty bosko-ludzkiej. Wyróżnia również starotestamentowe kreacje Kościoła, ukazując Bożą pedagogię w kształtowaniu relacji bosko-ludzkiej (Naród Wybrany, Dwanaście Pokoleń, Święta Reszta, Święte Miasto, zgromadzenie kultowe, Królestwo Boże).

Słowa kluczowe: Kościół, wspólnota, przymierze, Naród wybrany przez Boga, Dwanaście Pokoleń, Święta Reszta, Święte Miasto, zgromadzenie kultyczne, Królestwo Boże

Summary

Prototypes of the Church in the Old Testament

In the present article the author deals with the prototypes of the Church in the Old Testament. He draws attention to this communal-creative action of God in the Old Testament, emphasizing in particular the creative act as the initiation of the divine-human community and the covenant as the implementation of the divine-human community. He also distinguishes the Old Testament creations of the Church, showing God's pedagogy in shaping the divine-human relationship (the Chosen Nation, Twelve Generations, Holy Remnant, Holy City, cult gathering, kingdom of God).

Keywords: Church, community, covenant, God's chosen people, Twelve tribes, Holy Remnant, Holy City, cultic congregation, Kingdom of God